

מי במים ומי באש

משל למה הדבד דומה? למלך "שבנה דירה נאה לחבורה של עיוורים וציווה לכלכלם... וכל זמן שהיה המלך עובר דרך שם היו עומדים ומשתחוים כנגד המלך ומשבחים לו בקול גדול... אמר [המלך] אילו היו רואין אותי על אחת כמה וכמה... מיד ציווה להחזירם לאחור ולתת במקומן בני אדם שרואין... ואותן בני אדם כשראו עצמן בהנאה, גבה לבם" והיו מורדים במלך. העבדים העיוורים הם המים שבמצוות המלך, נסוגו אחור ביום השלישי, כדי לאפשר חיים ביבשה וחיי האדם בכללם: "יָקוּוּ הַמַּיִם... וַתִּרְאֶה הַיָּבֵשָׁה". אלא שהיצורים הפקחים, בני האדם, איכזבו. או אז הרשה המלך לעיוורים לכסות שוב את האדמה. משל זה, מובא על ידי בעלי התוספות בפירושם לפרשת נח (דעת זקנים ז, ו) בשמו של רבי נתן אפניאל. ברור היה לי שבשם זה נפל שיבוש. כפי שהסביר לי ידידי פרופ' אברהם גרוסמן, מדובר כאן ללא ספק ב' נתן אופיצ'אל, אביו של ר' יוסף, המפורסם בספרו האנטי-נוצרי "יוסף המקנא". לפי משלו של ר' נתן אופיצ'אל, הניסוי עם האדם נכשל ומי המבול מהווים היפוך בריאתו. המשל מלמד אותנו, כנראה, שיש משמעות בעולם ללא האדם. האמנם, האם גם הקב"ה הסכים לכך? הלא רצה הקב"ה שנח ינצל. אולי בגלל שעולם ללא יצור לא עיוור, כלומר חופשי, חסר משמעות? ואולי מי המבול הם גם מקווה טהרה, מעיין חידוש התקוות אחרי חורבן עולם של רשע.

בהקדמה הרביעית לספרו 'אבי-עזרי' עסק הרב אליעזר דמן שך בסוגיה זאת והפנה אותנו לפירוש המלבי"ם (רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל, 1809-1879) על תהילים ח'. לפי המלבי"ם הפרק מתריע "נגד הפילוסופים המקטינים עניין האדם", פילוסופים "שחשבו... לשיגעון" את הקביעה ש"האדם הוא מבחר היצור... נחלת ה' בעולמו". כי אָרְאָה שְׁמִיךְ מַעֲשֵׂה אֲצָבָעֶיךָ - יָרַח וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנֶתָהּ, מָה אֶנּוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ אומר הכתוב (ח, ד-ה). הרגשה זאת היא נחלת "התוכניים [האסטרונומים] האחרונים אשר יחזו בכליהם על מגדל הצופה" את הירחים ה"סובבים את כוכב אוראניוס" ואת השמשות המצויות "כחול הים בנהר דינור היא המסילה החלביית אשר מעל לראשינו". 'המסילה החלביית' היא שביל החלב, אותו זיהו כבר חז"ל (ברכות נח ע"ב) עם "נֶהָר דִּי נֹר" המיסתורי שבספר דניאל (ז, י). היא אינה אלא רק אחת מאינספור הגלקסיות שבקוסמוס. ולמרות זאת "וַתִּחַסְרְהוּ מַעַט מֶאֶז-לָהֶם". גדלותו של האדם, טוען המלבי"ם, קשורה לעובדה "שכל החוקים הנפלאים הנמצאים בכל מעשה בראשית כולם נקבצו באו בהאדם". ארשה לעצמי להשתמש בניסוחו של סטיבן הוקינג (קיצור תולדות הזמן, מדריך לקורא, 147): "איינשטיין שאל פעם את השאלה באיזה מידה היתה לא-לוהים ברירה כשיצר את היקום?" האם יכול היה הוא לברוא עולם עם פיסיקה לחלוטין שונה? והוקינג שאיננו חלילה שבוי בקונצפציות דתיות משיב: "יתכן בהחלט שיש רק תיאוריה

מאוחדת שלמה אחת המאפשרת את קיומם של מבנים מורכבים כמו בני-אדם המסוגלים לחקור את חוקי היקום ולשאול שאלות על טיבו של א-לוהים". זהו העיקרון האנתרופי: העולם מתוכנן כדי לאפשר את הופעתו של האדם. עיקרון זה, אחד הגילויים החשובים ביותר בפיסיקה ובקוסמולוגיה, כבר נוסח על ידי הרמב"ם בכלים המדעיים שהיו לו. האדם אינו מרכז העולם, חשב הרמב"ם, אולם העולם מתוכנן כדי לאפשר את קיומו. כאן נקודת ההשקפה עם ההשגחה הפרטית. ואכן, נוסף, גדלותו של האדם נעוצה בתבונתו וחיפושי הא-להים שלו.

חז"ל דנים דיון הלכתי-משפטי בהבטחתו של הקב"ה: "וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מִבּוֹל לְשַׁחַת הָאָרֶץ" (ט, יא) הבטיח הקב"ה. התנאים דייקו בפירושם (תוספתא תענית ב, יא): "רבי מאיר אומר מבול של מים אין אבל מבול של אש ושל גפרית יש כדרך שהביא על הסדומיים שנאמר (בראשית יט, כד) וְהָיָה הַמָּטָר עַל סֵדֶם וְעַל עֲמֹרָה גִפְרִית וְאֵשׁ". הקב"ה טוען, כביכול, טענה ערמומית. לדבריו של ר' אחא בפסיקתא דרב כהנא (טז, ד) מתנגד אברהם לפירוש כזה: "עד שלא הביא הקב"ה מבול על הסדומיים אמר אבינו אברהם לפני הקב"ה 'רבון העולמים נשבעת שאין [אתה] מביא מבול לעולם'. אברהם מזדעזע: "מבול של מים אין [אתה] מביא! שמא מבול של אש [אתה] מביא? מה [אתה] מערים על השבועה, חלילה לך מעשות כדבר הזה..." אברהם צדק בדין התורה שלו, אולם מה נעשה ולא הקב"ה יביא את מבול האש אלא האדם, אם שוב יכזיב. מבול של אש עליו ניבא ירמיהו (ד כג-כו), אולי מבלי להבין את מלוא משמעות של נוראות החזון שהקב"ה הראה לו:

רְאִיתִי אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה תָהוּ וְבָהוּ - - וְאֶל הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם.

רְאִיתִי הַהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקְלוּ.

רְאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם - - וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדְדוּ.

רְאִיתִי וְהִנֵּה הַכְּרָמִל הַמְדָּבָר - - וְכָל עֶרְיוֹ נִתְצוּ...

ירמיהו מוסיף דברי נחמה: "שָׁמָּה תִּהְיֶה כָּל הָאָרֶץ", אבל "וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה". והשרידים? הפקחים יהיו או שמא עיוורים חסיני רדיאציה? ואף על פי כן, יש תקווה.